

Al Berguedà ho sé només dels pobles més alts: a Guixers, la *plánka* dels Passantons, damunt l'Aigua de Valls (1964); a Saldes es pot veure foto i croquis en la Guia CA Torras (*Pir. Cat., Berg., 264b*) d'un molí amb palanca (p. 264b); i un vell guia-hostaler, després de dir-ne el *muli da la plánka*, cuità a corregir-se pronunciant *palánka* (1964). En el Vallespir, només a les notes de StLlorenç de Cerdans: *plánka* de les Batusses (a Pla Berromà), i d'altra banda la *palánka fúza* (1959), però fins de Prats de Molló, Arles i Morellàs ja només tinc sengles notes de *Les palánkas, Can palánka, la palánka d'en Tadeu*. Cf. infra *plancó*.

Així àdhuc fins al capdamunt de Pallars i Ribagorça: la *palánka* (1957), indret important al Pont de Suert (on la cosa tingué categoria històrica, transcendent, veg. *E. T. C. I*, 202, 204); *palánka* unànime a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera, amb detalls semàntics «post de fusta per passar un riu» (Farrera), «fust o puntet de fusta per passar el riu» (Tavascan), «pont de fusta, estret i sense baranes, per passar un corrent d'aigua» (Àreu); a Tor, on ho deien igual, justament m'hostatjava jo a *Cal Palanques* (1932-34).

Ha estat un mot de sempre, i és sobretot en aquesta accèpció, en què en tenim testimonis en els clàssics de tota època. En el llegendari gran estany de Cadí: «... s'estén una illa sempre verda / ... / bedolls llustrosos, faigs y abets l'ombregen / ... / Com pont de flors, uneix la terra a l'illa / una verdosa y rústega palanca / que atravessa pel mig l'estany blavíssim / com lo cel estrellat la via làctea; / allí, en un trono vert ... los dos s'asseuen / ...», *Canigó II*, v. 294.

És clar que en la vida del conjunt del poble hi ha els altres significats, alguns d'importants; sobre els quals ens podem refiar més de la informació que ens en donen els tres grans diccs. de la llengua. Tanmateix la de «barra que serveix per sosllevar o aixecar», en les seves varietats de detall, no deu ser menys antiga [1410, *AlcM*; 1467, *DAG.*], i amb una variant potser no romànticament *palanga*, és la que trobem en OPou: «DE LA PARET, Y VOCABLES DE EDIFICAR: barres o *palangas*: contus, palanga» (*TbPu.*, 4); que sigui la que veiem a l'Alt Aragó, és un detall encara més ambigu: a Echo «*palánka*: peça de tronc tallada a bosc, d'una llargada determinada (més petita que un *duécho* etc.)» (1966). Altrement en català li han fet forta concurrència *alçaprem* (*ALT*) i *perpal* (*PAL*) amb matisos poc diferents.

El tipus romànic *PALANCA ha estat comú a totes les llengües romàniques, amb lleu variació fonètica en alguna. En llatí trobem PALANGA en l'arcaic Varró, i PHALANGA és molt clàssic en el sentit de 'corró', 'rull', un poc més tardà en el de 'barra que fa palanca', 'alçaprem', i acostant-se a 'perpal'. La primerenca existència de la variant *PALANCA amb -C-, comuna a les diverses llengües germanes (*REW*, 6455), podem deduir-la de la de PALANCARIUS 'bastaix, macip, camàlic', que apareix en inscripcions (Gaffiot etc.); la mateixa variació, en l'adaptació d'altres mots grecs, observem en *spelunca* de *σπηλυξ*, *-υγγος*, *salpica* al costat de *salpinx* etc. (*Top. Hesp.* 1, 361, 360-2, cf. 1, 46; 11,

166), i s'explica fàcilment per la surditat de la terminació de *φάλαγξ*, combinada amb el fet que aviat començà en grec l'alteració de la qualitat sorda en els grups del tipus *mp/nk/nt*, amb correccions i ultracorreccions en tots dos sentits en els ambients bilingües greco-llatins.

Va haver-hi una altra variant més vulgar PLANCA, documentada en Festus i en Palladi (cf. *plangae* «fustes», *CGL* v, 646.42, 37.17, 93.12, 134.22; VII, 96). Vet aquí l'origen de la variant *planca* que encara hem pogut copsar viva en cat. central, en el S. x, i super-vivent en la rodalia entorn del gran nus pirinenc oriental; d'aquí prové així mateix l'oc. ant. *planca* 'post, planxa, pontarró' (Raimbaut d'Aurenga, *PMLA* L, 15), possiblement el basc *langa* 'portella d'una closa o finca rústica', i en tot cas el reto-rom. *plauca* i el fr. *planche* '(una) post' (de la variant picarda en ve manllevat l'al. *planke* i altres formes germàniques). No hi ha cap raó per intentar altres etimologies, com ho han fet alguns.⁴

Del fr. *planche* és manllevat el cat. *planxa* i altres formes paral·leles cast.-port.-it., tant i més arrelades que en la nostra llengua, on apareix des del S. xv: «ta carn castiga / com enemiga: / porta 'n lo lom / *plancha* de plom / cèrcol bé stret, / --- / en los ronyons», JRoig (*Spill*, 10144); d'una *planxa de suro* marina hi ha ex. en JoMartorell (en el passatge que cito a *GANIVET*); «*planxes* de ferro: laminae ferreae», «fer del riell *planxa*: ducere bacillum in bracteas; tallar les *planxes* a trossets / secare bracteas in plures particulas», OPou (*TbPu.*, 172, 140); *planxa de fusta o d'aram per a gravar*, Lacav.; 'instrument per aplanar i allisar la roba de bugada etc.' [Belv.]; 'pífta': també està en ús (plebeu, en part semi-murriesc) en certes zones cast. (coig a Mèxic, Wagner, *ZRPh.* xxxix, 543).

Planxar [Belv.], *planxat*, *planxadora* (id.). A Almassora ho apliquen a menes de comporta de les files de sèquia (1961). *Planxeta* m. 'home que ostenta elegància': «En Prim, que era jove, i li agradava fer el p., l'havia agafat de cap d'esquila» el general Manso (mots de Manyé i Flaquer reportats per Matagall, *O. C. I*, 909a) (manlletès en Lab-Salvat); altrament instrument geomètric en combinació amb alidada (Lab. 1840). *Replanxar*. *Aplanxar*. *Emplanxar*, -xada.

DERIV. del genuí *palanca*: *Palanc* (*palán*) 'peça del disparador d'una escopeta, diferent del gallet' (Porrera del Pri., 1936). *Palancada*. *Palanquer*. *Palanquejar*; *palanquejador*. *Palanquet*. *Palanquí* [1780], que no hi ha absolutament cap raó per creure manllevat del castellà *palanquín* [S. xvii], com diu *AlcM* (més aviat a la inversa).

Hi ha problema en: *palanquí nàutic*, estri de treure embarcacions, consistent en un sistema de politges; i aparells semblants en altres tècniques: és *palánki* i no pas *palanquí* com han posat alguns (Caretà, *DAG.*, *DFa.* i *AlcM* vacillen, Vogel calca Caretà), però jo sempre ho vaig sentir accentuat a la á medial; així ho imprimeix el blanenc Ruyra (1902 = *Pinya de Rosa* 1, 70) i també a L'Escala (J. G. M., 1937). El dicc. menorquí de FebrCard. ja posa *palánqui* amb accent grà-